

περιφερειακό παρατηρητήριο
κοινωνικής ένταξης
περιφέρειας κρήτης

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
UNIVERSITY OF CRETE

Εργαστήριο
Κοινωνικής
Ανάλυσης &
Εφαρμοσμένης
Κοινωνικής
Έρευνας

Εκτίμηση αναγκών και όψεις αποστέρησης σε αγροτικούς θύλακες των Περιφερειακών Ενοτήτων Ηρακλείου και Λασιθίου

Γιάννης Ζαϊμάκης, Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνιολογίας,
Πανεπιστήμιο Κρήτης

Νικολέτα Ράτσικα, Επίκουρη Καθηγήτρια Τμήμα Κοινωνικής
Εργασίας, Ελληνικό Μεσογειακό Πανεπιστήμιο

Χαρά Κόκκινου, Υποψήφια Διδάκτωρ Τμήμα Κοινωνιολογίας,
Πανεπιστήμιο Κρήτης

Χωρική δικαιοσύνη και συμμετοχικός κοινωνικός σχεδιασμός

Η Χωρική δικαιοσύνη τονίζει τη σημασία της χωρικής πτυχής της δικαιοσύνης και της δίκαιης κατανομής πόρων και ευκαιριών πλούτου και ευημερίας στις χωρικές ενότητες μιας κοινωνίας

Εδαφική συνοχή: βιώσιμη και ολοκληρωμένη ανάπτυξη των αστικών, αγροτικών και παράκτιων περιοχών μέσα από τοπικές πρωτοβουλίες και το συμμετοχικό κοινωνικό σχεδιασμό (Nordberg 2020)

Χωρική Δικαιοσύνη

Πολιτικές ολοκληρωμένων χωρικών παρεμβάσεων που λαμβάνουν υπόψη την εδαφική ποικιλομορφία και τις διακριτές ταυτότητες των τοπικών και περιφερειακών κοινοτήτων

Οι δυνατότητες ενός τόπου εξαρτώνται από τους πόρους, τοπική οικονομία, τον κοινωνικό εξοπλισμό, τις συνδέσεις με τον έξω κόσμο, το κοινωνικό κεφάλαιο και την κοινωνική συνοχή (Farole et al. 2011, Mendez 2013)

Συμμετοχικός Κοινωνικός Σχεδιασμός

Χρήση εφαρμοσμένης κοινωνικής έρευνας για την παραγωγή δεδομένων και γνώσεων που μπορούν να αξιοποιηθούν

σε ολοκληρωμένες χωρικές παρεμβάσεις κοινωνικής πολιτικής και ανάπτυξης που ενισχύουν την αλληλεγγύη και τη σύγκλιση των τοπικών οικονομιών και κοινωνιών

Δράσεις με αξιακό υπόβαθρο που λαμβάνουν υπόψη τις ιδιαιτερότητες των τοπικών κοινωνιών

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΕΚΤΙΜΗΣΗΣ ΑΝΑΓΚΩΝ

• Αξιοποίηση συμπληρωματικών ποσοτικών και ποιοτικών δεδομένων για τη διερεύνηση ζητημάτων αποστέρησης, αναγκών και προβλημάτων σε 4 Δήμους με υψηλά ποσοστά αποστερημένων κοινοτήτων (Γόρτυνα (71%), Φαιστού (57,7%), Βιάννου(56,3%) & Σητείας (53,6%) (Αράπογλου, Μαλούτας, Σιατίτσα, Σφακιανάκης 2001)

Χρήση μικτών μεθόδων

Δείκτες Αποστέρησης

- Χρήση επιλεγμένων δεικτών αποστέρησης που συνδέονται με εισόδημα, απασχόληση, εκπαίδευση, στέγαση, κοινωνική φροντίδα και εξέλιξη πληθυσμού

- 31 θεματικά εστιασμένες ημι-δομημένες συνεντεύξεις αφηγηματικού χαρακτήρα
- 3 Ομάδες εστιασμένης συζήτησης με επαγγελματίες κοινωνικής φροντίδας, εκπροσώπους ΤΑ και εργαζόμενους
- Άτυπες συζητήσεις και επιτόπια παρατήρηση

Επιτόπια έρευνα

Δεκέμβριος 2021-Οκτώβριος 2022

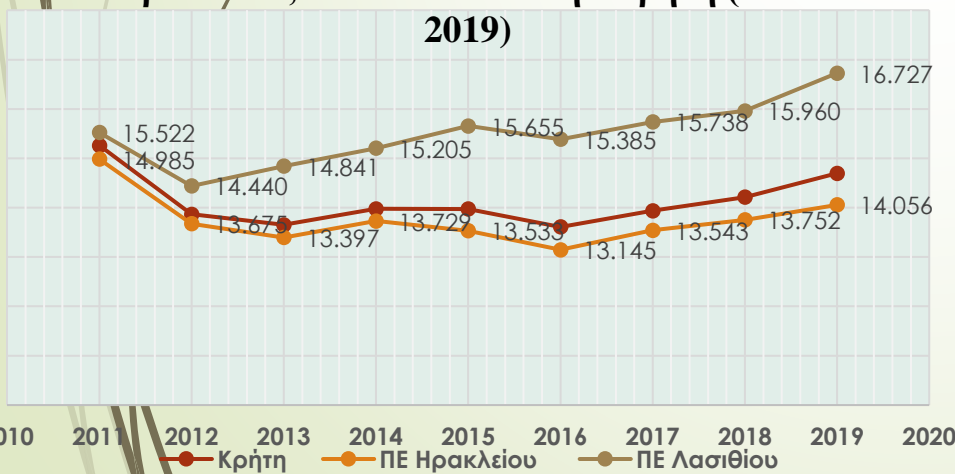
Απώτεροι στόχοι:

- Διερεύνηση δυνατών, αδύνατων σημείων, προκλήσεων & κινδύνων (Swot analysis) τοπικοτήτων
- Διαμόρφωση κουλτούρας συμμετοχής και κοινοτήτων δράσης με στόχο κοινωνικές αλλαγές
- Διαμόρφωση πολιτικών που λαμβάνουν υπόψη τις φωνές των πολιτών

Συνολικός Δείκτης Αποστέρησης (ΣΔΑ) στην Κρήτη (ΜΑΑΚ 2021)

Διακύμανση ΑΕΠ ανά κάτοικο σε ΠΕ Ηρακλείου, Λασιθίου και στην Κρήτη (2011- 2019)

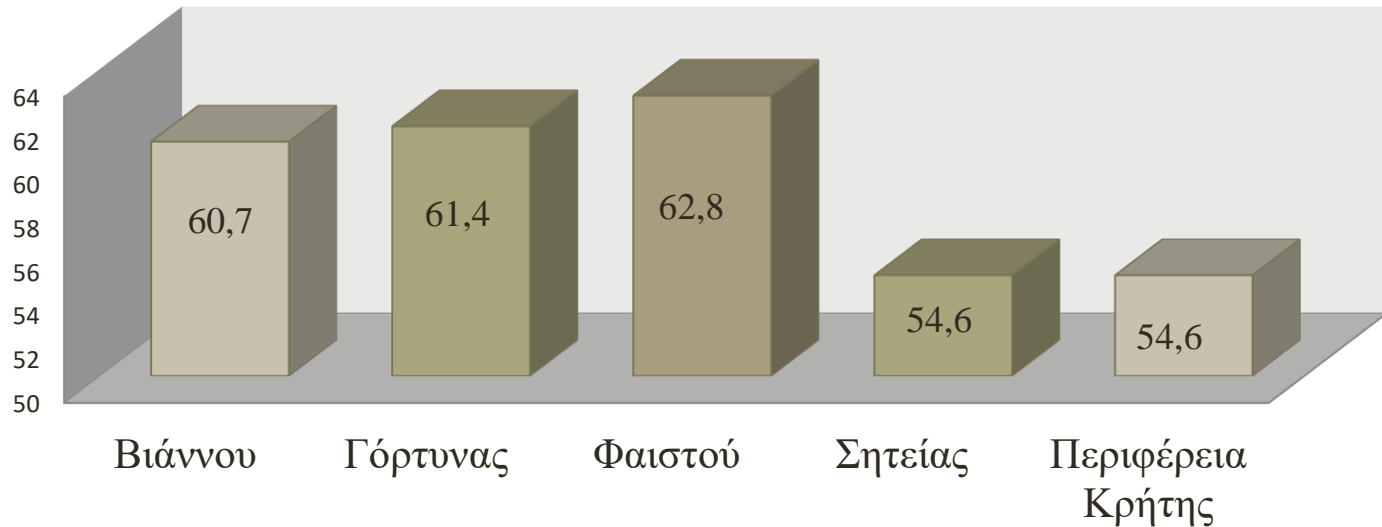
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Πηγή: Παρατηρητήριο Κοινωνικής Ένταξης/ Αράπογλου, Μαλούτας, Σιατίτσα & Σπυρέλης (2021)

- Η ΠΕ Ηρακλείου συγκεντρώνει τις περισσότερες αποστερημένες περιοχές στην Κρήτη & τις λιγότερων μη-αποστερημένες (διάχυση της αποστέρησης)
- Η ΠΕ Λασιθίου παρουσιάζεται χωρικά και κοινωνικά πολωμένη

Πεδία Αποστέρησης: Φτώχεια, εισόδημα και εξάρτηση από επιδόματα

Φορολογικές δηλώσεις (%) κάτω των 5000 € στο σύνολο δηλώσεων (2019)

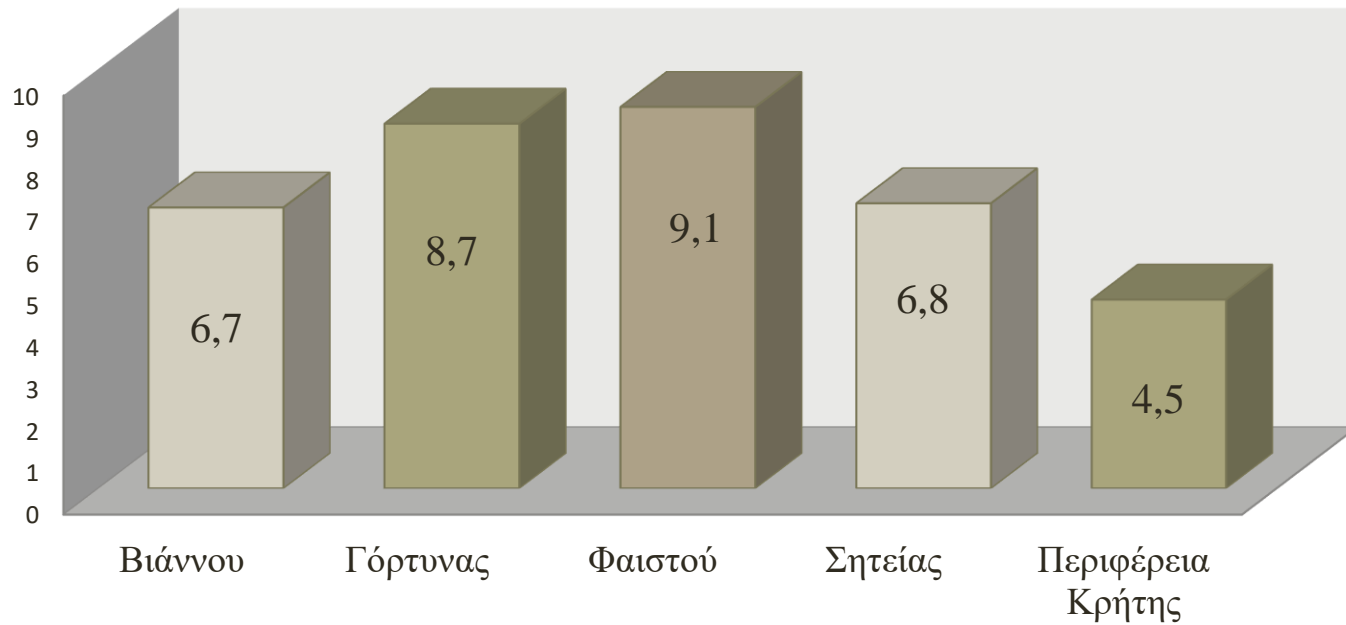
Πηγή: ΑΑΔΕ 2019 (Παρατηρητήριο Κοινωνικής Ένταξης/Γεωγραφική Βάση Δεδομένων 2021)

Το 2019 το όριο φτώχειας ανερχόταν στα 5.269 € (ΕΛΣΤΑΤ Κίνδυνος Φτώχειας 2020)

Τα ευρήματα της έρευνας υποδεικνύουν ένα συνδυασμό χαμηλών εισοδημάτων, κάτω από το όριο της φτώχειας και υψηλά ποσοστά πολιτών των οποίων η διαβίωση συνδέεται από επιδόματα.

Πεδία Αποστέρησης: Φτώχεια, εισόδημα και εξάρτηση από επιδόματα

Ποσοστό (%) δικαιούχων ΕΕΕ προς τις φορολογικές δηλώσεις 2019

Πηγή: ΗΔΙΚΑ 2019 (Παρατηρητήριο Κοινωνικής Ένταξης/Γεωγραφική Βάση Δεδομένων 2021)

Πεδία Αποστέρησης: Φτώχεια, εισόδημα και εξάρτηση από επιδόματα

Ποσοστό (%) δικαιούχων ΕΕΕ προς τις φορολογικές δηλώσεις 2019

Πηγή: Αράπογλου, Μαλούτας, Σιατίτσα & Σπυρέλλης (2021).

Ευρήματα Ποιοτικής Έρευνας

«Έχουν πεθάνει οι γονείς μου, είμαι μόνη. Δηλαδή δεν υπάρχει κάποια οικογένεια. Τα φέρνω ίσα-ίσα βόλτα, Δεν υπάρχει κάποια βοήθεια από πουθενά» (Συνέντευξη Νο16).

«Έχω απλήρωτο όλο το ΕΝΦΙΑ, γιατί σπούδαζαν τα παιδιά και έπρεπε να διαλέξω ή θα τα σπούδαζα ή θα πλήρωνα τους φόρους του κράτους. Δεν ξέρω πόσα χρωστάω» (Συν/ξη Νο 8).

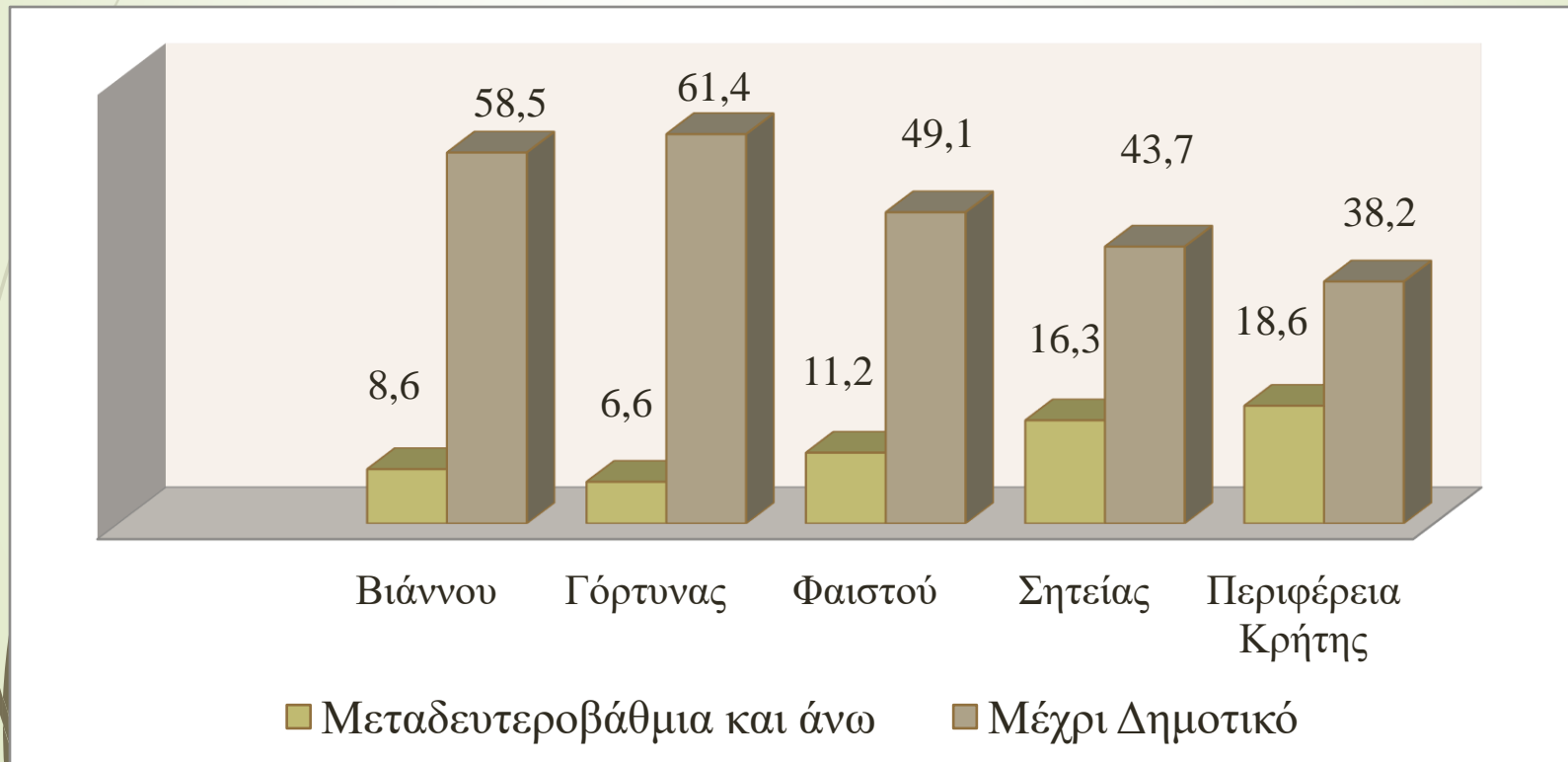
«Τα βολεύουμε λίγο δύσκολα, απλώς έχω τώρα κάνα-δυο χρόνια να πληρώσω τον ΟΓΑ μου και έχω θέμα. Προσπαθώ να καλύψω τα πιο αναγκαία γιατί στις ελιές δεν μπορώ να εργαστώ, δεν μπορώ να τις κλαδέψω να τις φτιάξω» (Συνέντευξη Νο 3).

«Ούτε σε ένα καφενείο. Έχω να κατέβω τρία χρόνια στο λιμάνι. Δεν πάω πουθενά. Δεν βγαίνω έξω γιατί δεν περισσεύουνε τα λεφτά και ντρέπομαι κιόλας να βγω έξω γιατί με έχουνε κεράσει δέκα άνθρωποι» (Συνέντευξη Νο 25).

Πεδία Αποστέρησης: Απασχόληση, ανεργία και εκπαίδευση

Ευρήματα Ποσοτικής Έρευνας

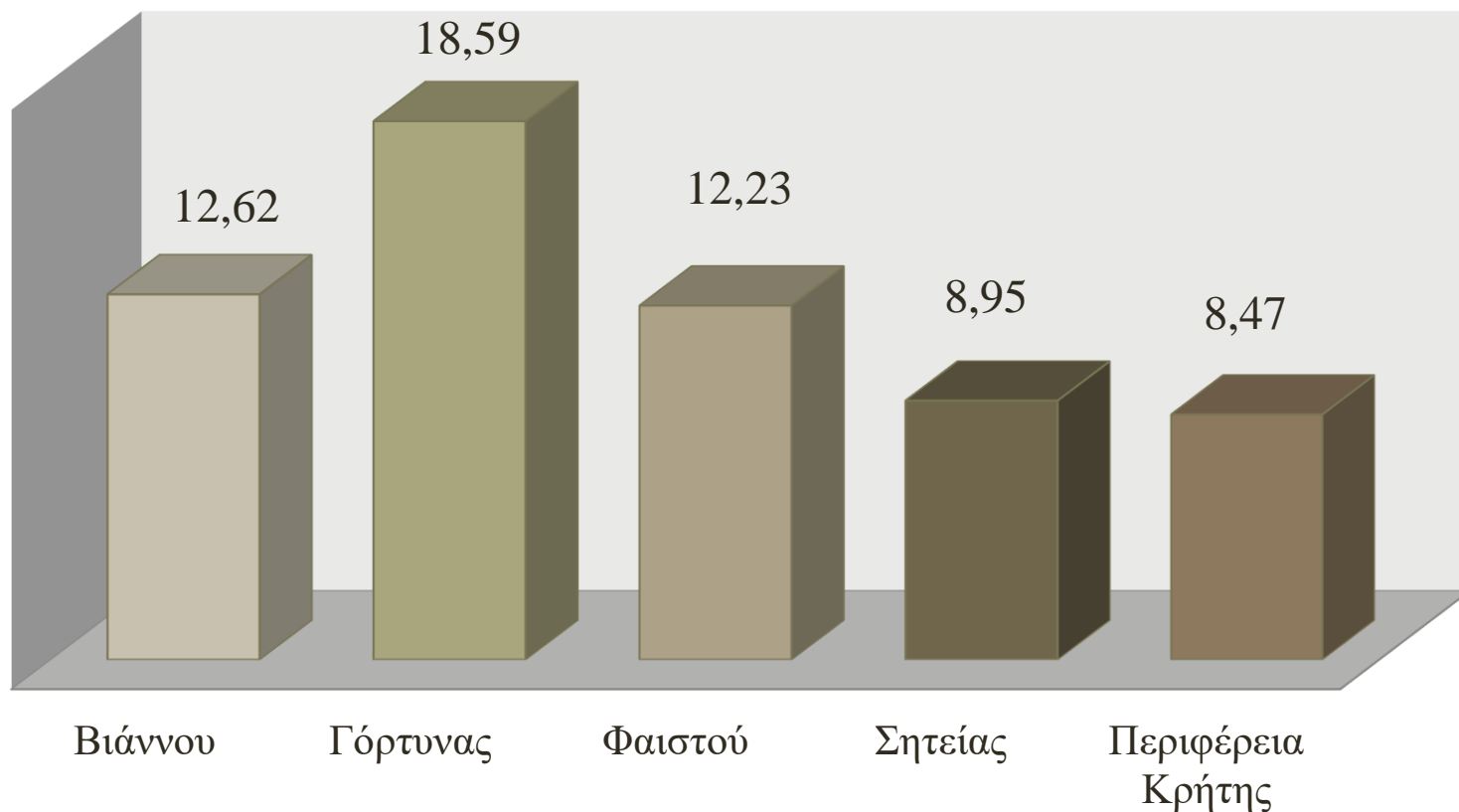
Στην εκπαίδευση και στους 4 Δήμους παρατηρείται χαμηλότερο μορφωτικό κεφάλαιο σε σύγκριση με την Περιφέρεια Κρήτης, με πιο αξιοσημείωτη την περίπτωση της Γόρτυνας και ευνοϊκότερο επίπεδο στη Σητεία.

Πεδία Αποστέρησης: Απασχόληση, ανεργία και εκπαίδευση

Σημαντική Ανεργία Νέων

Άτομα 19-24 ετών εκτός εκπαίδευσης κατάρτισης & απασχόλησης (%)

Πεδία Αποστέρησης: Απασχόληση, ανεργία και εκπαίδευση

Πηγή: Αράπογλου, Μαλούτας, Σιατίτσα & Σπυρέλλης (2021).

- Ποσοστά συνολικής ανεργίας: Αν και είναι χαμηλότερα από του συνόλου της Κρήτης στη διετία 2018-2020 παρατηρήθηκε σημαντική αύξηση σε όλους τους Δήμους

Ποιοτική Ανάλυση/ Ευρήματα

Αν και στους αγροτικούς Δήμους παρατηρούνται μεγαλύτερα κτίσματα και υψηλότερη ιδιοκατοίκηση, από την ποιοτική έρευνα προέκυψε:

- Μεγάλη εγκατάλειψη /και παλιές ερειπωμένες κατοικίες (ακραίες στεγαστικές συνθήκες διαβίωσης)
- Αδυναμία κατοχής απαραίτητου οικιακού εξοπλισμού
- Υψηλά ποσοστά νοικοκυριών χωρίς θέρμανση, κυρίως σε Σητεία (19,92%) και Βιάννο (17,55%) όταν το αντίστοιχο ποσοστό στην Κρήτη είναι 10,68%

«Δεν έχω θέρμανση, μόνο παραστιά. Εκεί μαγειρεύω. Έχω ένα μικρό ψυγείο. Το πλυντήριο είναι χαλασμένο, και η τηλεόραση είναι παλιά, την έχουμε 40 χρόνια. Δυσκολεύομαι να πληρώσω τους λογαριασμούς» (Συνέντευξη Νο14).

«Νοικιάζω ένα σπίτι υπόγειο. Είναι ένας χώρος το σαλόνι με το υπνοδωμάτιο. Δεν έχω πλυντήριο και πλένω στο χέρι. Το ψυγείο είναι χαλασμένο και μόνο νερό βάζω σε αυτό. Η τηλεόραση είναι χάλια! Θέλω μόνο μια τηλεόραση για τα παιδιά, τίποτε άλλο!» (Συνέντευξη Νο13).

Πεδία Αποστέρησης: Προσβασιμότητα Φροντίδας

Ποιοτική Ανάλυση/ Ευρήματα

Σημαντικός δείκτης κυρίως σε Δήμους με υψηλά ποσοστά εξαρτημένου πληθυσμού:
Στη Βιάννο το 32,9% του πληθυσμού είναι άνω των 65 ετών, στη Γόρτυνα το 27,53% και στη Σητεία το 26,97% όταν στην Περιφέρεια είναι 17,80%

Άλλοι παράγοντες που επιδρούν στη δυνατότητα πρόσβασης σε επαρκή υγειονομική και κοινωνική φροντίδα:

- Υψηλή χωρική διασπορά (μεγάλοι σε έκταση Δήμοι με μεγάλες αποστάσεις μεταξύ οικισμών)
- Ανεπαρκές οδικό δίκτυο σύνδεσης μεταξύ των οικισμών
- Ελλιπής δημόσια συγκοινωνία με αστικά κέντρα και ανύπαρκτη μεταξύ μικρών οικισμών
- Έλλειμμα σε κοινωνικές υπηρεσίες/ υποστελέχωση/ συγκέντρωση υφιστάμενων κοινωνικών υπηρεσιών σε κωμοπόλεις/ διοικητικά κέντρα Δήμων
- Μεγάλα ποσοστά οικογενειών χωρίς αυτοκίνητο (Βιάννος 27,79%, Γόρτυνα 21,58%, Σητεία 19,73% όταν στο σύνολο της Περιφέρειας είναι 18,07%)

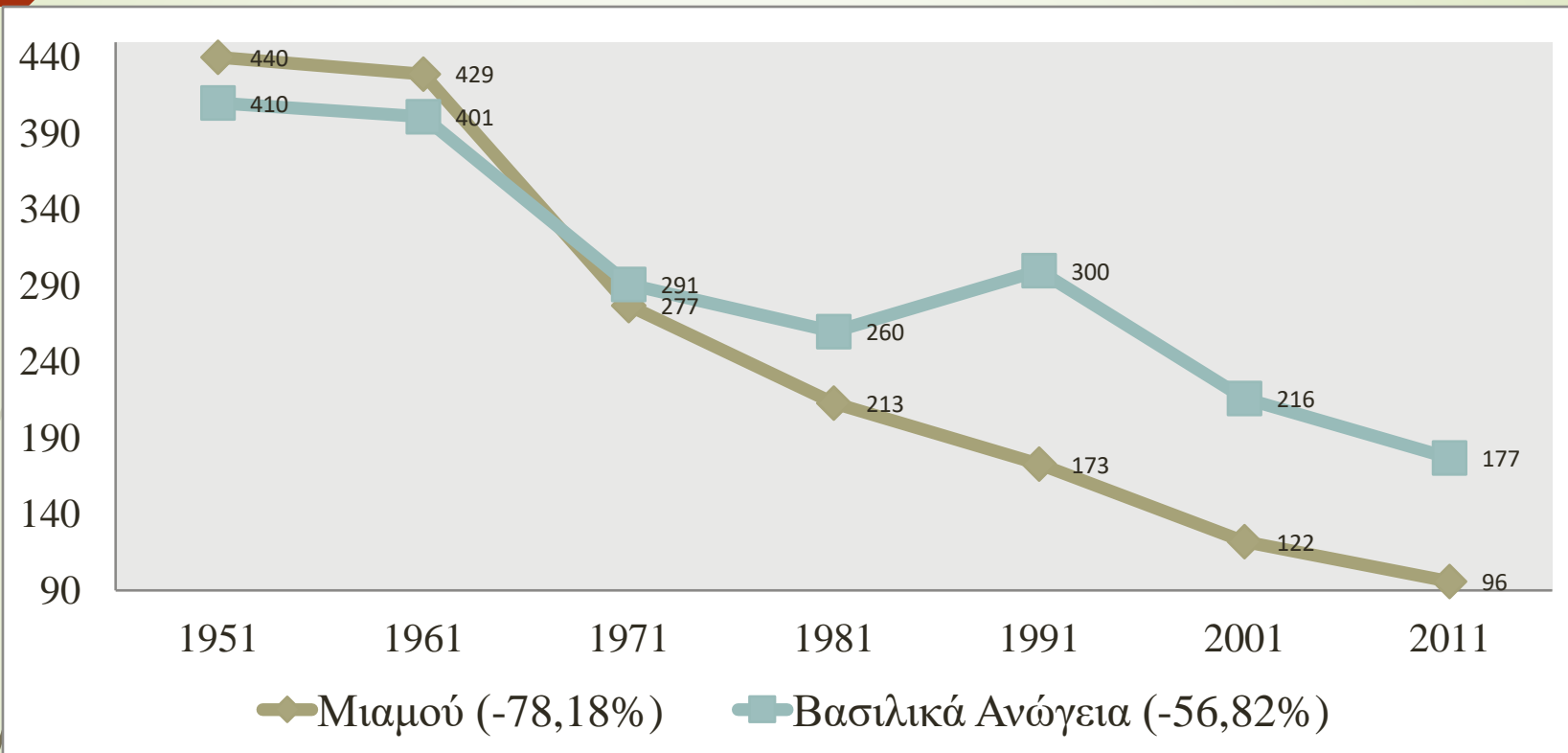
Πεδία Αποστέρησης: Πληθυσμιακή Συρρίκνωση Δήμων/ Μικρών Οικισμών

Πορεία Εξέλιξης Πληθυσμού υπό μελέτη Δήμων

Δήμος	Εξέλιξη πληθυσμού 2011-2021		Μεταβολή (%)
	2011	2021	Σύνολο 1911-2021
Βιάννου	5.563	4.314	-22,5
Γόρτυνας	15.632	13.936	-10,8
Φαιστού	24.466	23.994	-1,9
Σητείας	19.720	20268	2,8
Περιφέρεια Κρήτης	623.065	617.306	-0,9

Πεδία Αποστέρησης: Πληθυσμιακή Συρρίκνωση Δήμων/ Μικρών Οικισμών

Δήμος Γόρτυνας

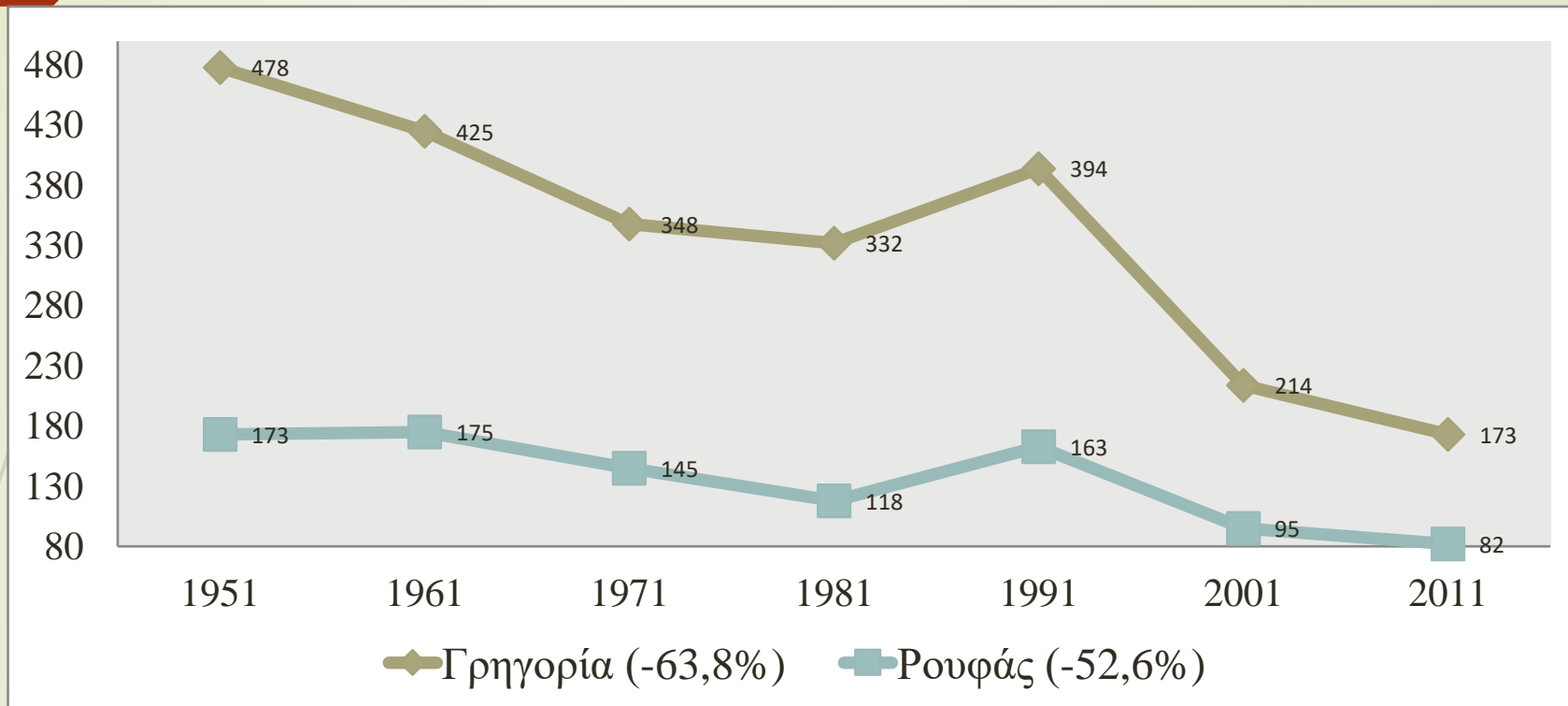

Αντίθετα η Αγία Βαρβάρα παρουσιάζει αύξηση 25,7% και το Ασήμι 112,32%

Πεδία Αποστέρησης: Πληθυσμιακή Συρρίκνωση Δήμων/ Μικρών Οικισμών

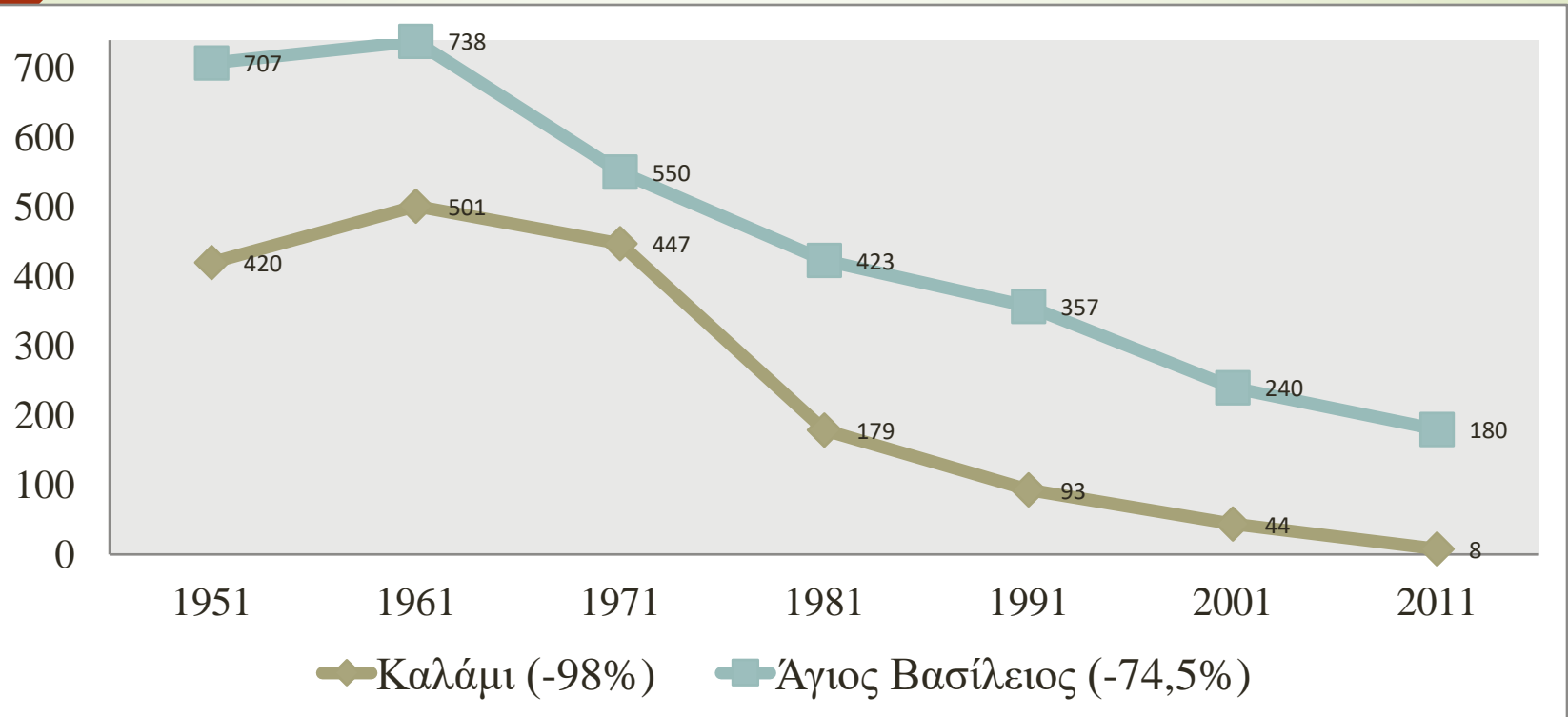
Δήμος Φαιστού

Αντίθετα οι Μοίρες παρουσιάζουν συνολική αύξηση 281% και το Τυμπάκι 51,99%

Πεδία Αποστέρησης: Πληθυσμιακή Συρρίκνωση Δήμων/ Μικρών Οικισμών

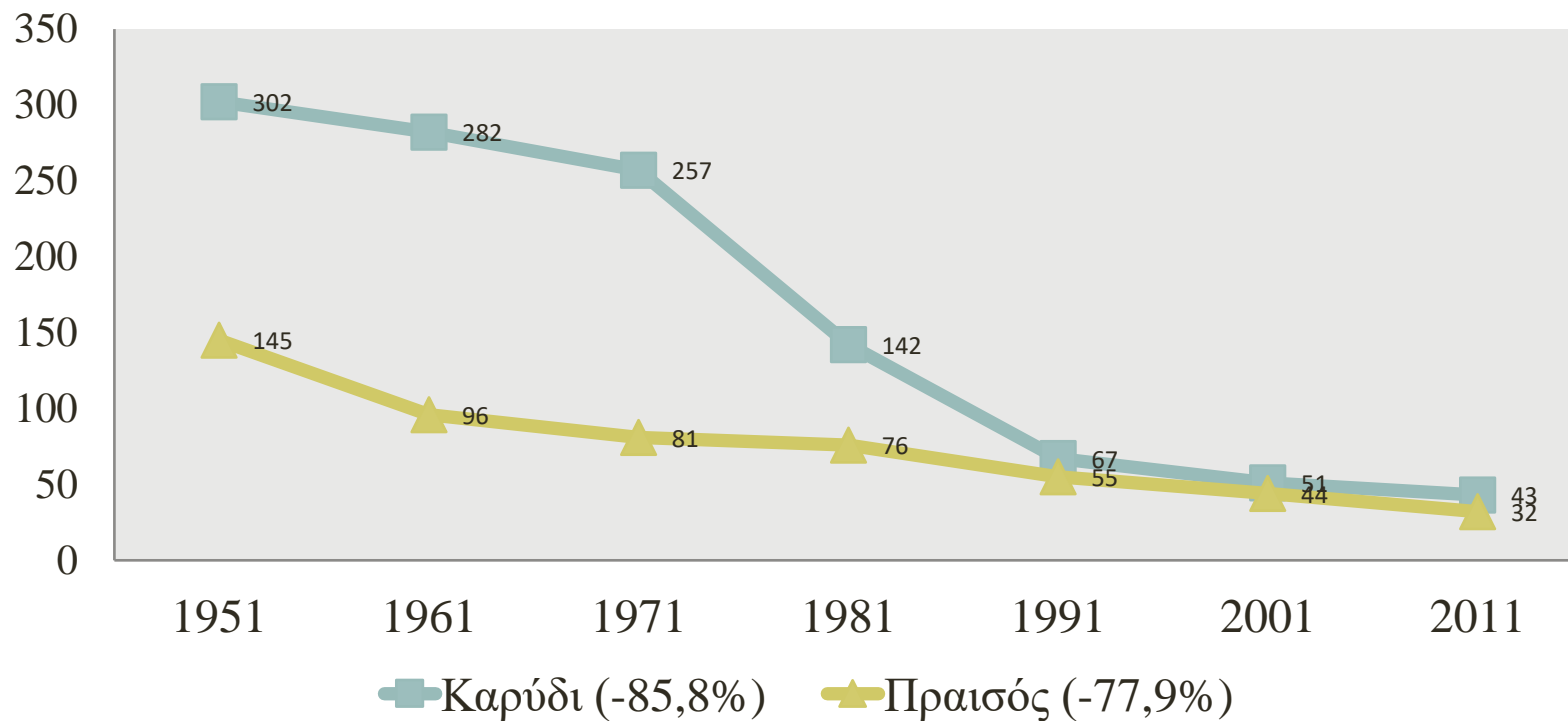
Δήμος Βιάννου

Η Βιάννος είναι ο μοναδικός Δήμος με πρωτική πορεία πληθυσμού ακόμη και στην έδρα του, την Άνω Βιάννο, ο πληθυσμός της οποίας τις δεκαετίες 1951-2011 μειώθηκε περίπου στο μισό (από 1.611 κατοίκους το 1951 στους 762 το 2011).

Πεδία Αποστέρησης: Πληθυσμιακή Συρρίκνωση Δήμων/ Μικρών Οικισμών

Δήμος Σητείας

Μείωση πληθυσμού εντοπίζεται και στη Ζάκρο (-10,98%) ενώ αντίθετα η πόλη της Σητείας παρουσιάζει σημαντική αύξηση (+122,84%)

Πεδία Αποστέρησης: Πληθυσμιακή Συρρίκνωση Δήμων/ Μικρών Οικισμών

Ποιοτική Έρευνα/ Ευρήματα

«Τα χωριά που διατηρούν το πληθυσμό τους είναι αυτά που έχουν ανεπτυγμένη κτηνοτροφία και γεωργία με αποτέλεσμα κάποια νέα ζευγάρια να στήνουν [σε αυτά] το σπίτι τους, την οικογένεια τους μη εγκαταλείποντας την περιοχή. Όπου υπάρχει σχολείο μένουν οι οικογένειες, αν δεν υπάρχει σχολείο, μεταφέρονται πιο κοντά σε αυτό» (Ομάδα εστιασμένης συζήτησης Νο 1). [...]«Πολλά χωριά διαλύονται. Στα χωριά αυτά, ζουν κυρίως ηλικιωμένοι κάτοικοι, υπάρχουν πια ελάχιστα παιδιά» (Ομάδα εστιασμένης συζήτησης Νο 1).

Βασικές ανάγκες και δομικά προβλήματα

Διαρθρωτικά προβλήματα τοπικής οικονομίας: εξάρτηση από πρωτογενή τομέα & εποχιακό τουρισμό, περιορισμένη ανάπτυξη υπηρεσιών και μεταποίησης, αυξημένο κόστος μεταφορικών, περιορισμένες ευκαιρίες απασχόλησης, έλλειψη επενδύσεων

- Χαμηλά εισοδήματα & εξάρτηση πολλών νοικοκυριών από επιδόματα: αδυναμία πρόσβασης σε βασικά αγαθά & αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης, περιορισμός κοινωνικών συναναστροφών
- Χωρικοί διαχωρισμοί: άνισες μορφές ανάπτυξης απομονωμένων αγροτοκτηνοτροφικών οικισμών με γερασμένο πληθυσμό, παράκτιων περιοχών και μεγάλων κωμοπόλεων (ή της πόλης της Σητείας)
- Ανεπάρκειες κοινωνικού εξοπλισμού και υποδομών: οδικό δίκτυο και μέσα μεταφοράς (κοινωνική απομόνωση)/ Αδυναμία παροχής πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας, υπηρεσιών ψυχικής και κοινωνικής φροντίδας σε όλο τον πληθυσμό, υποστελεχωμένες κοινωνικές υπηρεσίες
- Περιορισμένες ευκαιρίες μιας ποιοτικής νεανικής κοινωνικότητας γύρω από δραστηριότητες ψυχαγωγίας, αναψυχής και ελεύθερου χρόνου

Βασικές ανάγκες και προβλήματα/νοοτροπίες

- Έμφυλες ανισότητες και διακρίσεις που σε συνδυασμό με τις συνθήκες αποστέρησης περιορίζουν την κοινωνική ένταξη των γυναικών/Περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας & εισαγγελικών παρεμβάσεων για προστασία ανηλίκων
- Οδηγική παραβατικότητα και υπερβολική κατανάλωση αλκοόλ (επιδεικτικός ανδρισμός)
- Εκτεταμένη χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών (έλλειψη υπηρεσιών ΚΕΘΕΑ)
- Κοινωνικές διακρίσεις προς τη διαφορετικότητα (αλλοεθνείς/ άτομα με διαφορετικό σεξουαλικό προσανατολισμό)
- Συγκρουσιακές σχέσεις κατοίκων/οικογενειών/οικισμών (τοπικισμός/ στοχοποίηση οικογενειών/σύνδεση και με κτηνοτροφικό προφίλ)
- Περιορισμένη ανάπτυξη συνεταιριστικής κουλτούρας και μορφών συλλογικής δράσης

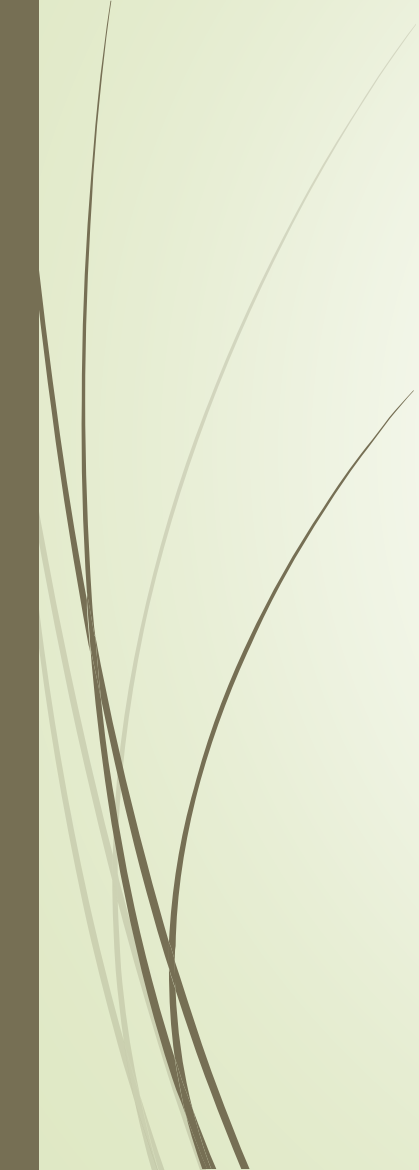
Τι κάνουμε; Προκλήσεις και ευκαιρίες Τοπικών Κοινωνιών (I)

- Ολοκληρωμένες χωρικές παρεμβάσεις Μέσω Προγραμμάτων Τοπικής Ανάπτυξης με Πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων (ΤΑΠΤΟΚ)
- Αξιοποίηση καινοτόμων μοντέλων κοινωνικής γεωργίας: συνδυασμός οικολογικής γεωργίας με πολιτικές κοινωνικής ένταξης και κοινωνικής καινοτομίας (προγράμματα κοινωνικής επανένταξης/οικολογικές-θεραπευτικές φάρμες)
- Ανάπτυξη της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας μέσω της δημιουργίας Κοιν.Σ.Επ. (π.χ. Δημιουργία Παραγωγικού Συνεταιρισμού Γυναικών που δραστηριοποιούνται στην παραγωγή & μεταποίηση τοπικών αγροτικών προϊόντων)
- Ενίσχυση της μικρής τάσης επανεγκατάστασης κατοίκων σε αγροτικές περιοχές με κίνητρα: δημιουργία θέσεων εργασίας σε δυναμικούς τομείς (π.χ. ψηφιακή οικονομία) συνδυασμό με το σχεδιασμό προγραμμάτων κοινωνικής κατοικίας με την ανάπλαση εγκαταλελειμμένων ιδιόκτητων κτιρίων που θα προσελκύσουν νέα νοικοκυριά
- Αξιοποίηση εγκαταλελειμμένων δημόσιων κτιρίων για την ενίσχυση ενός οργανωμένου δικτύου κοινωνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων και νεανικής κοινωνικότητας

Προκλήσεις Τοπικών Κοινωνιών (II)

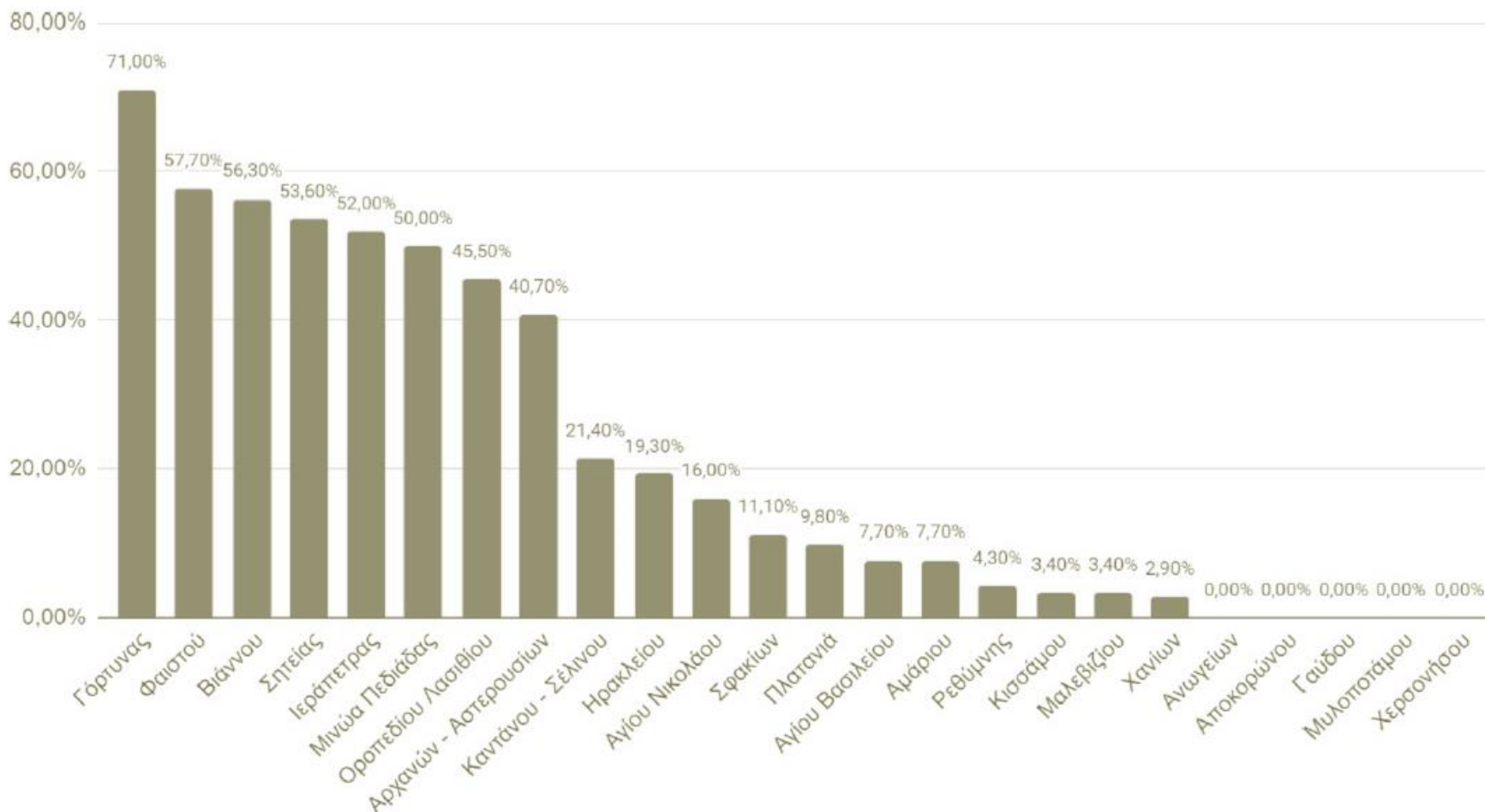
- Ανάπτυξη ενός δικτύου κοινωνικής φροντίδας με αναβαθμισμένες και στελεχωμένες κοινωνικές υπηρεσίες με στόχο την πρόληψη και την κοινοτική παρέμβαση/διάχυση στο χώρο των κοινωνικών υπηρεσιών
  - Ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού (εκπαιδευτικός, κοινωνικός, θρησκευτικός, οικοτουρισμός κ.ά.) για την προσέλκυση περισσότερων επισκεπτών, προβολή & ανάδειξη φυσιολατρικών δραστηριοτήτων (π.χ. πεζοπορίας, σπηλαιολογίας, κ.ά.) ιστορικών μνημείων και τοπικής ιστορίας
- Σας ευχαριστούμε

Ποσοστά περισσότερο αποστερημένων κλιμακίων ανά Δήμο

Αριθμητική και ποσοστιαία (%) μεταβολή ανεργίας 2018-2020

Δήμος	Αριθμός ανέργων Ιανουάριος 2018	Αριθμός ανέργων Ιανουάριος 2019	Αριθμός ανέργων Ιανουάριος 2020*	Μεταβολή ανεργίας (%) Ιαν. 2018-20
Βιάννου	165	158	179 (4,1%)	8,48
Γόρτυνας	948	1.017	1.109 (7,9%)	16,98
Φαιστού	1.801	2.049	2.144 (8,9%)	19,04
Π.Ε. Ηρακλείου	37.574	39.203	40.375 (13,3%)	7,45
Σητείας	1.547	1.591	1.697 (8,4%)	9,69
Π.Ε. Λασιθίου	8.580	8.805	9.157 (12,1%)	6,72
Περιφέρεια Κρήτης	72.421	75.433	78.275 (12,7%)	8.08

Κοινωνικά Προβλήματα υπό Μελέτη Περιοχών

Ποιοτική Έρευνα/ Ευρήματα

- Περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας
- Εισαγγελικά περιστατικά για προστασία ανηλίκων
- Εκτεταμένη χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών (έλλειψη υπηρεσιών ΚΕΘΕΑ)
- Υπερκατανάλωση αλκοόλ ως κοινωνική πρακτική που αναπαράγεται διαγενεακά
- Επικίνδυνη/Παραβατική οδήγηση (οδήγηση ανηλίκων χωρίς άδεια, μη τήρηση ΚΟΚ)
- Κοινωνικές διακρίσεις προς τη διαφορετικότητα (αλλοεθνείς/ άτομα με διαφορετικό σεξουαλικό προσανατολισμό)
- Συγκρουσιακές σχέσεις κατοίκων/οικογενειών/οικισμών (τοπικισμός/ στοχοποίηση οικογενειών/σύνδεση και με κτηνοτροφικό προφίλ)

«Θα πάω εγώ στο καφενείο και θα πουν δεκαπέντε ‘κέρασέ τον.’ Και είναι θέμα και τιμής και φόρου. Και επίσης δεν μπορείς να στερήσεις στον καφετζή τη δουλειά του» (Συνέντευξη No 10).

«Ρατσιστές δεν είμαστε, αλλά το θέμα είναι ότι το κράτος έχει πιο καλά τους ξένους παρά εμάς. Δηλαδή εμείς οι Έλληνες είμαστε ξενομπάτηδες στον τόπο μας;» (Συνέντευξη No 12).